

علم أصول الفقه

۳۸ ۹۱-۱۱-۷ مبادئ مختص تصديقي

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

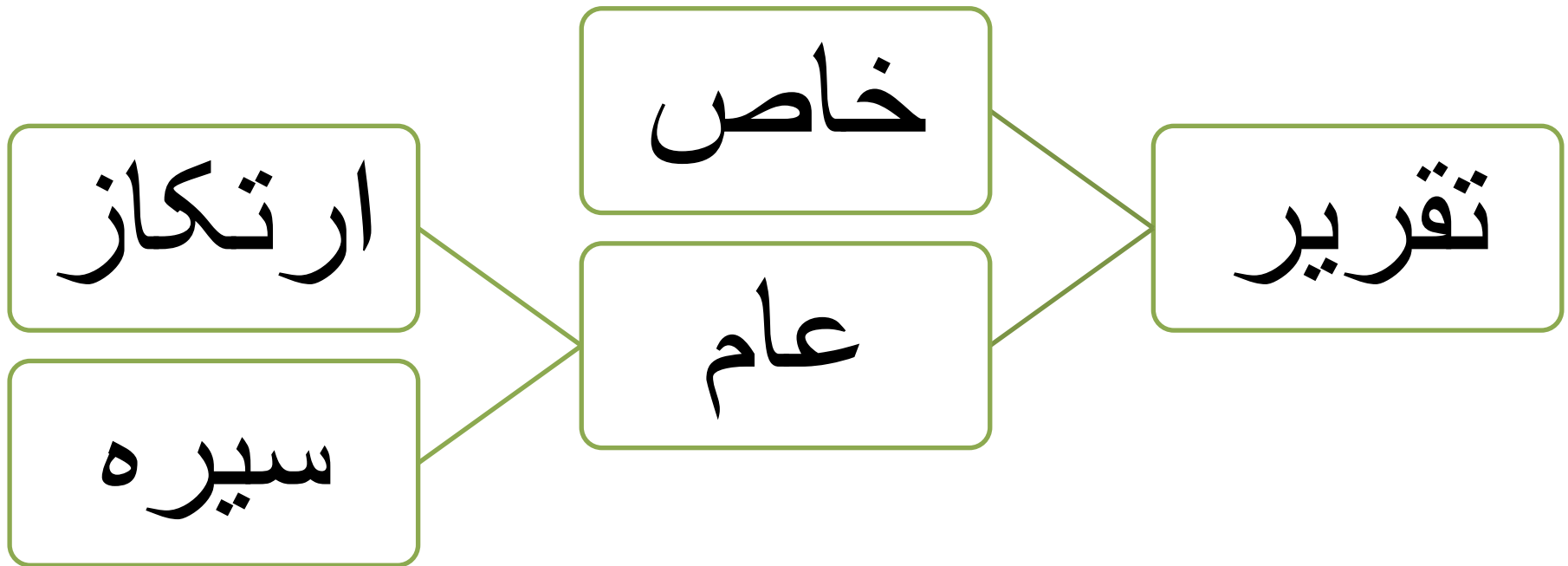
- مقصود از این سیره و ارتکاز این است که در ذهن متشرعه، ذهنیتی وجود داشته یا در رفتار آنها، عملی مشاهده شده که ما آن ذهنیت و آن عمل را برخاسته از حیثیت تشریح آنها می بینیم و احراز می کنیم که آنها از آن جهت که متشرع و متدین هستند از چنین ذهنیتی برخوردارند یا چنان رفتار می کنند.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- در صورت احراز چنین مطلبی، منشأ این رفتار و اعتقاد را خود شریعت می‌دانیم و معتقد می‌شویم که معصوم علیه السلام این اعتقاد یا آن رفتار را در بین متدینان ایجاد کرده است؛ اگرچه هیچ شاهد خاصی در رفتار یا گفتار معصوم علیه السلام بر این مطلب وجود نداشته باشد.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- حدود سیره و ارتکاز متشرعی، حدود شریعت است. محدودیتی به لحاظ موقعیت و به لحاظ شرایط خارجی ندارد؛ محدودیتش به لحاظ حدود اعتقادی است؛ یعنی در حوزه‌ی متشرعه چنین سیره یا ارتکازی وجود دارد.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

ارتکاز و سیره
عقلایی

ارتکاز و سیره
گروهی خاص

تقریر عام

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

سیره و ارتکاز متشرعہ

سیره و ارتکاز افرادی کہ
در اطراف معصومان علیهم
السلام زندگی می کردند؛
مثلاً مردم مدینہ

سیره و ارتکازات گروهی
خاص

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- با بیانی که گذشت، معلوم می‌گردد که ارتکازات و سیره‌ها - چه عقلایی و چه متشرعی - وقتی با امضا و تأیید شارع همراه می‌گردند، در حوزه‌ی سنت جای می‌گیرند.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- بنابراین اگر فقیهی در استنباط یک حکم شرعی به سیره و ارتکاز عقلایی یا متشرعی تمسک نماید، در واقع به سنت تمسک جسته است. ارتکازات و سیره‌ها دلیل پنجمی در عرض کتاب و سنت و عقل و اجماع نیستند. تأیید شارع به منزله‌ی این است که شارع هم همان ارتکاز و سیره را دارا است.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- بسیاری از آنچه فقهای گذشته با اجماع و تسالم اثبات می نمودند و متأخران در اجماع و تسالم آنها اشکال می کردند و در نتیجه در اثبات مطلب با بحران مواجه می شدند، به ارتکازات و سیره ها باز می گردد. در واقع دلیل فقهای گذشته ارتکاز و سیره بوده است.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- یکی از این موارد تمسک به «الناس مسلطون علی اموالهم» برای اثبات مالکیت فرد است. این عبارت در کلمات فقهای گذشته بسیار وارد شده و برخی علمای متأخر به علت نیافتن سند این قول، در دلیل گذشتگان تردید کرده‌اند.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- در بحث‌های فقهی متأخر، این تردیدها با ارتکازات و سیره‌های عقلایی رفع می‌شود.
- این عبارت بیش از آن که یک روایت باشد، یک امر ارتکازی عقلایی است.
- از این رو، برای تعیین حدود تسلط مردم بر اموال باید به ارتکاز عقلا مراجعه کنیم و تمسک به اطلاق در این مورد جایز نیست. زیرا روایت معتبری که بتوان به اطلاق آن تمسک کرد، وجود ندارد.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- بحث ارتکاز و سیره از جمله بحث‌هایی است که متأخراً در فقه مورد توجه قرار گرفته است. هر چه در آثار فقهی به عقب بر می‌گردیم، بحث سیره کم رنگ و کم رنگ‌تر می‌شود تا جایی که در آثار قدیمی‌تر تمسک به سیره وجود ندارد.
- بحث ارتکاز نیز خیلی به سرعت رنگ خویش را می‌بازد و خیلی زودتر از سیره از دسترس فقها دور می‌ماند؛ اگرچه به تعبیر فقهای متأخر، بسیاری از فقهای گذشته ارتکازاً به ارتکازات و سیره‌ها تمسک می‌کردند، بدون این که به آن توجه داشته باشند.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیہم السلام

- همان طور که گفتیم ارتکاز ناظر به قضاوت و باور نظری و سیره ناظر به روش عملی است.
- اگر ارتکازی زمینه‌ی بروز پیدا کند به گونه‌ای که در بین عقلا شیوع یابد، روش عملی عقلا را تشکیل می‌دهد و در صورتی که زمینه‌ی بروز فراهم نباشد یا بروزی اندک و نادر داشته باشد، سیره‌ی عقلایی شکل نگرفته است.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- اما یک ارتکاز وقتی به کار فقیه می آید که زمینه‌ی بروز پیدا کند؛ زیرا فقه چندان با دیدگاه‌های نظری از آن جهت که نظری‌اند، کاری ندارد. فقه با عمل خارجی مکلفان مرتبط است.
- از این رو، آنجایی از ارتکازات سخن می‌گوییم که مصداقی برای تحقق آن در خارج پیدا می‌شود.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- البته معنای این سخن آن نیست که ارتکاز تنها منشأ سیره است. ارتکاز یکی از مناشیء سیره‌ی عقلایی است. برخی سیره‌های عقلایی برخاسته از احکام عقلی‌اند و همچنان که بعداً بیان خواهیم نمود، ارتکاز عقلا غیر از عقل مصطلح در فقه است.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- ارتکاز عقلا در حوزه‌ی سنت قرار می‌گیرد و حجیت خویش را مرهون امضای شارع است؛ در حالی که حجیت عقل به جهت حجیت یقین است و این حجیت نیازی به پذیرش شارع ندارد.
- عدم رعایت مرزهای این دو - یعنی حکم عقل و حکم عقلا - موجب خلط برخی مسایل شده است که حتی در آثار بعضی فقها و اصولی‌های بسیار دقیق مثل مرحوم محمد حسین اصفهانی - معروف به کمپانی - نیز گاهی شاهد هستیم.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- بیان چند مثال
- برای این که بحث تأثیر موقعیت در کلام و رفتار معصوم علیه السلام بیشتر روشن گردد، به بررسی چند مثال می-پردازیم که احتمال چنین تأثیری در آنها وجود دارد. واضح است در این مجال قصد نداریم این مطلب را اثبات کنیم که موقعیت در این مثال-ها حتماً تأثیر داشته است. بنابراین چه بسا ممکن است افرادی این مثال‌ها را به نحوی که تبیین می‌شود، نپذیرند و آنها را فارق از شرایط و موقعیت خاص بشمارند.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیہم السلام

- ا. سکونی (اسماعیل بن ابی زیاد) از امام صادق علیہ السلام نقل می‌کند: رسول اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرمود: وقتی در تابستان کنار هم می‌نشینید، به اندازه‌ی عظم ذراع (استخوان ذراع) از هم فاصله داشته باشید.

- . ربک: شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱۲، ص ۱۴ (کتاب الحج، ابواب احکام العشرة، باب ۴، ح ۲).

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- این روایت از حیث سند معتبر است. در سلسله‌ی راویان، نوفلی قرار دارد که وثاقتش را در جای خودش اثبات کرده‌ایم. سکونی نیز که سنی است، از امام صادق علیه السلام زیاد روایت نقل می‌کند و نحوه‌ی نقل روایت وی نشان می‌دهد که وی امام را راوی می‌شمارد. از آنجا که امام علیه السلام به وی فرموده بود: «من هر چه برای تو نقل می‌کنم، از پدرم و او از پدرش و او از پدرش... تا رسول خدا صلی الله علیه و آله است»، سکونی تمام روایات منقول از امام صادق علیه السلام را روایت رسول الله صلی الله علیه و آله می‌شمرده است. از این رو، گاهی سلسله‌ی سند را به طور کامل نقل می‌کند و گاهی واسطه‌ها را حذف می‌نماید.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- روایت، آداب نشستن را در تابستان بیان می‌کند و نتیجه‌ی آن بیان یک حکم استحبابی است. اما جا دارد در مورد این مطلب به بحث بنشینیم که آیا این حکم برای تمامی افراد در تمامی مناطق است یا اختصاص به جای خاصی دارد. قاعدتاً این حکم ناظر به تابستان منطقه‌ی حجاز و در فضایی است که وسیله‌ی خنک کننده وجود ندارد. حضرت صلی الله علیه و آله با روایت مذکور، قصد بیان این مطلب را دارند که در گرما عادتاً بدن عرق می‌کند و بوی ناشی از آن، موجب آزار دیگران می‌شود و رعایت فاصله این مشکل را حل می‌نماید.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- در خود روایت هیچ نشانی از این مطلب نیست. از این رو، برخی در دلیل مقدار فاصله‌ای که حضرت صلی الله علیه و آله بیان نمودند، حیران مانده‌اند و گمان کرده‌اند این مقدار موضوعیت دارد.
- در حالی که فاصله‌ی نیم ذراع موضوعیتی در حکم ندارد و این مقدار به دلیل موقعیت و آن خصوصیت جغرافیایی بیان شده است.
- با این تفسیر، جایی که تابستانی خنک‌تر از زمستان عربستان دارد، رعایت چنین فاصله‌ای برای افرادی که کنار هم در مجلسی گرد می‌آیند، ضرورت ندارد.

ج. موقعیت در تقریر معصومان علیهم السلام

- بدیهی است و رای موقعیتی که در این روایت لحاظ شده، نکته‌ای ثابت و جهان شمول و غیر وابسته به موقعیت وجود دارد و آن این که یک مسلمان در مجالست با دیگران باید به گونه‌ای باشد که دیگران از همراهی با او مشمئز نگردند.
- به بیان دیگر مجموعه‌ی رفتارها و خصوصیات شخصی مسلمان - و به تعبیر امروزی عوامل شفاهی وی - نباید حالت دافعه داشته باشد، بلکه باید باعث جذب دیگران شود.